

Mgr. Ivan Landa, Ph.D.

Oddělení pro studium moderní české filosofie

Filosofický ústav, Akademie věd ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00, Praha 1

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

MGR. TOMÁŠE HEJDUKA, PH.D.

„NEPOLITICKÁ POLITIKA V DÍLE LADISLAVA HEJDÁNKA“

PODANÉ NA FAKULTĚ HUMANITNÍCH VĚD UK V PRAZE

Habilitační práce je původním, a v českém prostředí ojedinělým, pokusem o ucelené představení politické a sociální filosofie českého filosofa Ladislava Hejdánka. Vypůjčíme-li si a parafrázujeme-li Hegelův výrok, lze říci, že Hejdánek je filosof, jehož dílo je sice všeobecně známo, avšak není dosud dostatečně dobře poznáno. A právě tento deficit, dr. Hejdukem pojmenovaný jako „zanedbané dědictví“, je jedním z ústředních motivů, stojících za vznikem práce.

V mnoha ohledech se jedná o smělý počín. Každý, kdo se kdy zabýval Hejdánkovým myšlením, dříve či později narazil na překážky, bránící jeho jednoznačnému uchopení. Hlavní překážka je dána již pouhým faktem, že Hejdánek není historik filosofie, nýbrž systematický filosof. A není typem „povrchového“ systematika, který by soustavně zpracovával myšlenkové sloje do stále větších šířek. Je spíše prototypem „hlubinného“ filosofa, celoživotně se zabývajícím omezeným počtem myšlenek a otázek, které propracovává stále důkladněji, takže jeho práce se podobají vertikálním sondám. Snad tedy není překvapením, že Hejdánek svým úvahám nikdy nevtiskl syntetičtější formu. Vyjma kratších esejů také nikdy nepublikoval obsáhlejší systematický spis, v němž by představil svoji filosofickou pozici „v pořadí důvodů“. Jestliže řečené platí o jeho ryze filosofických textech, věnovaných méontologii a příbuzným tématům, pak tím spíše to platí o jeho politické a sociální filosofii. Tato okolnost je také zčásti zapříčiněna vnějšími, zejména politickými okolnostmi. Až na krátké období, které Hejdánek koncem 60. let 20. století mohl strávit jako vědecký pracovník na *Filosofickém ústavu AV*, nikdy nemohl z politických důvodů pracovat v oboru. Zčásti je to však dáno i sklony Hejdánka k autocenzuře, souvisejícími s jeho hyperkritičností (a sebekritičností).

Interpret – ať už historik filosofie či historik idejí – se musí vyrovnat ještě s jinou obtíží. Hejdánek se, *prima facie*, ve svém díle zabývá hlavně méontologií. Může se proto zdát, že ostatní témata, jako je např. politika, kultura, společnost, jsou podružná. Při bližším pohledu se však ukazuje, že opak je pravdou. Zmíněné tematické okruhy jsou spojitě nádoby. Při rekonstrukci Hejdánkovy politické filosofie proto nelze opominout méontologii.

Domnívám se, že dr. Hejdukovi se podařilo vyrovnat se obstojně s naznačenými nástrahami. Problém deficitnosti pramenů – omezeného počtu publikovaných prací, množství kratších, různě roztroušených náčrtů a nakonec i chybějících soustavnějších textů pojednávajících explicitně o politických a sociálních témat – úspěšně překlenul. Ve své interpretaci se neopřel

vylučně o Hejdánkovy tištěné práce, ať už samizdatové či publikované po roce 1989. Vyšel z obsáhlého korpusu textů, které jsou zásluhou *Archivu Ladislava Hejdánka* přístupné elektronicky na internetu (www.hejdanek.eu). Cennými a dosud obsahově nevyčerpanými prameny, a to nejen vzhledem k celkovému zaměření habilitační práce, jsou zejména: kompletní znění *Dopisů přáteli*, dále *Myšlenkové deníky*, které si Hejdánek vedl od konce čtyřicátých let až donedávna, záznamy bytových seminářů a v neposlední řadě osobní poznámky, výpisky a kartotéční lístky. Pestrost pramenné základy umožnila podat velice plastický obraz Hejdánkovy politické a sociální filosofie, aniž by došlo k vytěsnění méontologických motivů.

I problém žánrové rozmanitosti a specifičnosti Hejdánkových textů byl vyřešen, a to skloubením dvou doplňujících se interpretačních strategií. Ty lze z metodologického hlediska považovat za ohniska interpretačního přístupu sledovaného v habilitační práci. Na jedné straně je Hejdánkova pozice představena v *imanentní* interpretaci. Jak bylo řečeno, práce se opírá o širokou textovou bázi, na jejímž podkladě se detailně rekonstruuji myšlenky, teze, podpůrné argumenty a nakonec i celkové Hejdánkovo stanovisko, které ovšem on sám nikdy soustavněji nepředstavil. Dodejme ještě, že Hejdánkovo stanovisko je v práci podrobena *imanentnímu* hodnocení, kdy kritériem hodnocení jsou teoretické i praktické nároky přítomné v tomto stanovisku samém. A konečně se také přihlíží ke konkrétní situaci, v níž Hejdánek svoje myšlenky formuloval a do níž promlouval. Konkrétní situace „zde“ a „nyní“ nakonec slouží jako prubířský kámen platnosti Hejdánkovy pozice.

Ale na straně druhé k ní dr. Hejduk přistupuje z odstupů, a sice v *externí* interpretaci. Na rozdíl od imanentní interpretace vychází tato interpretace z vnějšího stanoviska, z něhož se posuzují cizí myšlenky a teorie. Takové stanovisko je zapotřebí buďto odněkud převzít, anebo samostatně vybudovat. Autor volí prvně jmenovanou variantu, když konfrontuje Hejdánkovo stanovisko s teoriemi současných politických a sociálních filosofů.

Načrtnutou interpretační strategii považuji za šťastně zvolenou. Záměrem autora je prokázat, že mnohé z toho, co Hejdánek tvrdí a zastává, nelze svazovat s kontextem Československa sedmdesátých a osmdesátých let. Jen díky této externí interpretaci, využívající výtěžky imanentní interpretace, je také možné uskutečnit překročení dobového kontextu a zapojit Hejdánka do rozhovoru se současnými politickými a sociálními filosofy a filosofkami.

Máme-li tedy shrnout metodologii práce, je možné ji postihnout jako spojení intelektuálních dějin, dbajících na kontextualizaci myšlenek, tj. na jejich působení v určitém čase a prostoru, a dějin (české) filosofie, pokoušejících se tyto myšlenky dekontextualizovat a zkoumat je z hlediska jejich nosnosti a platnosti bez ohledu na dobu či místo jejich vzniku. Přitom snahou autora, jak se již řeklo, je prokázat aktuálnost Hejdánkova myšlení v rámci současných debat „nad krizí politiky, demokracie, občanské společnosti“ (s. 6). Svým důrazem na víru, pravdu či život v pravdě, může také přinést řadu impulsů a neotřelých vhlédů do diskuzí o postfaktické době a postpravdě, příp. do sporů o angažovanosti intelektuálů, o moralismu a realismu, o občanské participaci, o demokracii jako vládě lidu apod.

* * *

Jako motto své habilitační práce autor vybral citát z Platónova dialogu *Gorgias*. Učinil tak s úmyslem zhuštěně vyjádřit ideál, který tvoří pozadí Hejdánkových úvah o politice. Podle něj politiku nesmíme zredukovat na technickou či vědeckou záležitost. Má spíše blízko

k pravému umění. A to je zapotřebí neustále pěstovat a rozvíjet. Jinak nebude možné v praxi uskutečňovat *pravou* politiku.

Zmíněný ideál je vodítkem racionální rekonstrukce Hejdánkovy pozice. Do jisté míry lze celou habilitační práci číst jako „rozředění“ zhuštěného vyjádření obsaženého ve zmiňovaném mottu, resp. jako jeho pečlivou interpretaci. Neboť již při prvním čtení tento ideál vzbuzuje řadu otázek, jimž se autor popořadě věnuje v sedmi kapitolách své práce. Ústřední jsou otázky: Co je to politično? Je to autarkní oblast, řídící se svou vlastní, vnitřní „logikou“, nezávisle na „logice“ určující rozvoj ekonomiky nebo vědeckotechnický pokrok? Nemáme politično chápat spíše jako médium, v němž se odehrává lidských život ve všech svých rozmanitých projevech? A jak se liší politika jako technika od politiky jako umění? Lze ji skutečně pěstovat a rozvíjet jako umění a přitom vytěsnit její technicistní rozměr? A co všechno vlastně zahrnuje „pravá“ politika a jak se liší od té „nepravé“? Existuje společný jmenovatel různých přístupů k politice: občanského, filosofického a politického? Kudy vede demarkační čára mezi mocenskou a nepolitickou politikou, anebo mezi státem a občanskou společností? Jaký je mezi nimi vztah? Vylučují se, anebo se doplňují?

První kapitola zprvu provádí pojmová upřesnění, dotýkající se základních pojmů jako je *politika*, *nepolitická politika* a *antipolitika*. Autor tvrdí, že nepolitická politika není pro Hejdánka popřením či zrušením politiky, tj. není antipolitikou. Tradičně se o politice uvažuje pomocí dvou rozlišení: jedním je rozlišení mezi státem a občanskou společností, druhým pak rozlišení mezi vládnoucími a ovládanými. Hejdánek údajně zastává stanovisko, podle něhož nepolitická politika neusiluje ani o zrušení státu či politiky, ani o překonání rozdílu mezi vládnoucími a ovládanými. Idea nepolitické politiky u něj spíše zahrnuje dva doplňující se poukazy:

Zprvé, že snahy státu o kontrolu občanské společnosti musí být oslabovány, takže společnost musí být relativně samostatná a nezávislá na státu. Zajímavé přitom je, že Hejdánek považuje za opodstatněné, aby za určitých okolností stát do chodu občanské společnosti zasahoval. Je to podle něj žádoucí z toho důvodu, že střet partikulárních a protikladných zájmů lze zažehnat jen z univerzalistické pozice státu. Proto není na místě požadavek zrušení státu.

Zadruhé, že stát a mocenská politika vyrůstají z půdy občanské společnosti a nepolitické politiky. Proto je oprávněná kritika odeizení se státu a jeho institucí vůči občanské společnosti. Hejdánek ji provádí ve své polemice s tzv. „emancipáty“ (instituce, které jsou výtvorem občanů, se od nich emancipují a vystupují vůči nim jako zdánlivě samostatná síla).

Dalším důležitým rozlišením je pojmová dvojice: *pravá/nepravá politika*. Zatímco „nepravá“ politika staví do popředí technicistní stránku vládnutí, přičemž se vyznačuje tíhnutím ke stále větší koncentraci moci a důslednější kontrole společnosti, „pravá“ politika představuje správu věcí veřejných, hluboce ukotvenou v životě konkrétního společenství, tj. v mezilidských vztazích. V něm jsou vytyčovány cíle, principy a ideály, jež jsou následně realizovány pomocí mocenské politiky na úrovni státu. Mocenská politika je tedy v autorově interpretaci „pravou“ politikou tehdy, když vědomě udržuje tuto vazbu na společenství, na mezilidské vazby, na každodenní „drobné“ praktiky apod. – aniž se touto vazbou ochuzuje o technicistní aspekt. Ten je u Hejdánka nezpochybnitelný, má-li stát dobře fungovat.

Druhá kapitola obohacuje dosavadní vymezení nepolitické politiky tvrzením, podle kterého náplní nepolitické politiky je rozvíjení a kultivace společnosti skrze kultivaci občanského

vědomí a sebeuvědomění, protože bez něj se nemůže ustavit veřejnost, v důsledku čehož zájem občanů o věci veřejné je jen chabý. Autor tak v Hejdánkově pojetí identifikuje silný vzdělavatelský étos, jak dokládá na základě analýzy příležitostných textů, v nichž Hejdánek objasňuje svůj postoj vůči *Chartě 77*: nechápe ji primárně jako politickou intervenci do politické oblasti, tedy jako prvoplánovou a přímočarou opoziční aktivitu. Její význam se pro něj omezuje na naplňování jistých principů a ideálů v praxi, tj. v životě každého jedince. A to může vést nejen k proměně individuálního života, ale následně i společnosti jako takové zevnitř (křesťané tuto proměnu popisují jako *obrácení*).

Třetí kapitola se vrací k pojmovým vymezením. Objasňuje rozlišení mezi intelektuálem, politikem a nepolitickým politikem. Hejdánek uvedené rozlišení provádí v reakci na kritiku intelektuálů z pera Václava Havla, který tematizuje předěl mezi politickou a duchovní aktivitou, resp. mezi politikou a kulturou, praxí a teorií (intelektuály pak Havel kritizuje za to, že jsou ponořeni do duchovní činnosti a nezapojují se příliš do činnosti politické). Podle Hejdánka je zmíněný předěl aktivit jen domnělý. Zatímco duchovní činnost propůjčuje orientaci myšlení, jednání a vůbec celé životní formě, politická činnost toto zaměření realizuje v praxi. Hejdánek používá následující analogii: činnost politiků se podobá činnosti dopravních policistů, kteří řídí či dohlíží na silniční provoz, aniž určují, kdo a kam má jet. Mezi oběma druhy činnosti není předěl, ale souvislý přechod. To v důsledku znamená, jak upozorňuje autor, že kultura je svým způsobem politická. Může podkopat nebo naopak proměnit životní formu, tj. dát lidskému životu novou orientaci. Intelektuál neúčastní se politických aktivit (např. podepisování peticí, vydávání politických prohlášení k situaci v zemi atd.) tak ve své duchovní činnosti může být současně politický: duchovní a politická aktivita tedy může spadat v jedno.

Ve čtvrté kapitole však autor komplikuje právě načrtnutý obrázek vztahu obou typů aktivit, resp. vztahu mezi politikem a intelektuálem. Odkazuje na četná Hejdánkova prohlášení, z nichž vyplývá, že Hejdánek se staví kriticky vůči pojetí duchovní činnosti jako do sebe uzavřené aktivity. Je to pomyslné předení abstraktních pavučin ve vzduchoprázdnu, odloučených od konkrétního společenského dění, určitého společenství a individuality myslitele. Hejdánek naproti tomu chápe duchovní činnost jako velmi konkrétní, veskrze praktickou aktivitu. Formuluje totiž ideály a principy. Ty se následně mohou stát nástrojem společenské kritiky, zejména tehdy, když je jich užito k posouzení toho, jak věci jsou, prizmatem toho, jak by měly být. Zde duchovní činnost plynule přechází k politické aktivitě, mění status quo v souladu s vytyčenými principy a ideály. Zde dr. Hejduk nachází souvislosti s Hejdánkovou méontologií, jejíž stěžejní myšlenkou je idea „nepředmětnosti“. Lze ji shrnout slovy, že člověk je nepředmětná bytost, která své myšlení a jednání (a celý svůj život) orientuje podle nepředmětných výzev. Tyto výzvy nepřicházejí „shůry“ jako nějaké vnuknutí, ani se k nim nedospívá v jakémsi kvazi-náboženském zření či vnitřním pocitu. Mají spíše svůj původ v životě jedince, odehrávajícím se v konkrétním společenství, které je určováno politikou, hospodářstvím, morálkou, tradicí, kulturou atd. Jinak řečeno: člověk se stává adresátem nepředmětných výzev jako situovaný jedinec. To znamená: nepředmětnost člověka si nesmíme představovat na způsob nemateriálního jádra každé lidské bytosti, jakéhosi přízračného transcendentálního a odosobněného subjektu, čisté aepercepce, Já kladoucího sebe sama apod.

Téma „nepředmětných výzev“ dále propracovává pátá kapitola, v níž autor přibližuje Hejdánkovu pojetí pravdy. Toto pojetí nelze vtěsnat do korzetu tradičních koncepcí pravdy

(redundanční, korespondenční, koherentistické či pragmatické) právě proto, že velmi těsně souvisí s motivem nepředmětných výzev. Hejdánek chápe pravdu jako nárok, který však není vznášen člověkem v diskursivní praxi, jako když např. tvrdí, že *věci se mají tak a tak*. Je daleko spíše vznášen na nás a vůči nám: spolubližními, ostatními živými tvory, neživou přírodou. Ohnisky rekonstrukce se tak stává péče o sebe a péče o druhé (slabé a utlačované), resp. jejich souvislost a vzájemné kolize, které se projevují např. ve střetu pravdy jako výzvy s panující morálkou, vžitými představami, „slušností“, existujícími institucemi atd. Zde má své kořeny centrální teze práce dr. Hejduka, podle níž Hejdánek patří mezi stoupence „politického realismu“, nikoli „moralismu“ (který chápe to, co má být, na způsob něčeho daného a tedy předmětného: morálních pravidel, obyčejů, zvyklostí, Zákona atd.).

Šestá kapitola si klade za cíl objasnit jádro Hejdánkova „realismu“. Zásadní je zde tvrzení, že nepolitická politika (která je realistická, ne moralistická) je co nejtěsněji spjata s nasměrováním lidského života, se základním postojem jedince k sobě samému a k druhým. Tento postoj autor – v intencích Hejdánka – popisuje jako život rozdávačný či štědrý a nikoli slušný v morálním smyslu slova. Mimochodem, takto pochopená nepolitická politika má svůj biblický předobraz, např. v příběhu, líčícím setkání Ježíše s bohatým mužem, který touží mít „podíl na věčném životě“. Dodržuje všechna přikázání a potud je slušný, ale není ochotný rozdat svůj majetek chudým. Hejdánek v této souvislosti říká: dodržování všeobecně sdílených norem a pravidel, či dodržování zákonů, nestačí, resp. musí být založeno hlouběji, a to v základní životní orientaci: v životě rozdávačném či štědrém, v solidaritě s utlačenými. Toto je trest Hejdánkova „realismu“.

Sedmá, závěrečná kapitola se vrací obloukem na začátek k tématu „pravé“ politiky. Zkraje celé práce stálo motto z Platónova dialogu *Gorgias* o pravé politice jako umění. Na závěr se lze tedy ptát: V čem pravá politika spočívá? Autor říká, že pro Hejdánka má pravá politika dva pilíře: jednak je zapuštěna do života konkrétního společenství, jednak je nesena vědomím transcendence či nepředmětnosti, tedy něčeho, co překračuje život jedince i celých společenství. Jako taková se pravá politika vyznačuje technicistním rozměrem (viz analogie dopravního policisty), ale má stejně tak „nepředmětný“ rozměr, který je zdrojem ideálů a programů usměrňujících životy občanů – a vůbec občanské společnosti. Právě o její kultivaci jde v nepolitické politice především.

* * *

Habilitační práci hodnotím jako velmi zdařilou. Následující připomínky je proto třeba chápat jako kritické podněty, které by autor mohl a někdy snad i měl využít, zejména pokud práci hodlá v budoucnu vydat knižně. Jsem si přitom vědom toho, že každá práce, posuzovaná nevyjímaje, má vytčený určitý cíl a že je tudíž obsahem a rozsahem vždy omezená. Přesto si myslím, že je v ní několik „bílých míst“, které by stálo za to alespoň zčásti zaplnit (to, že jsou nezaplňené, však neumenšuje kvality habilitační práce).

Práce se pohybuje na pomezí intelektuálních dějin a dějin filosofie, přičemž kombinuje imanentní a externí interpretační přístup. Zdá se mi však, že místy převažují dějiny filosofie nad intelektuálními dějinami a že místy má imanentní interpretace převahu nad interpretací externí. Kvůli tomu pak ustupují do pozadí zajímavé dějinně-systematické souvislosti, které by mohly, jak se domnívám, přispět k aktualizacímu čtení, o něž autor sám usiluje.

Jedním takovým „bílým místem“ je absence soustavnějšího pojednání o vztahu Hejdánka k marxismu. Práce sice obsahuje zmínky o tom, jak se Hejdánek staví k marxismu nebo k eurokomunismu. Ale dokázal bych si představit celou jednu kapitolu na toto téma. A to z toho důvodu, že pro Hejdánka jsou Marx, (československý) marxismus nebo eurokomunismus důležité referenční body pro jeho vlastní uvažování a argumentaci. Např. v pojednáních o „nepředmětnosti“ se často zmiňuje o *Tezích o Feuerbachovi* jako zásadním textu, v němž se nově vymezuje materialismus a předmětnost. Mimochodem, toto vymezení, a proto i Hejdánkuv koncept nepředmětnosti, jsou dnes opět aktuální vzhledem k tomu, že různé verze reduktivního či eliminativního materialismu, rozšířené v současné angloamerické filosofii, se postupně staly novým dogmatem.

Dále chybí jakákoli zmínka o Antoniu Gramscim. Tento italský myslitel, který byl pro Hejdánka rovněž důležitý, jak je zřejmé z *Dopisů přáteli*, se stal centrálním myslitelem eurokomunismu, o němž se Hejdánek vyjadřuje někdy až příliš pozitivně (ukázalo se totiž později, že eurokomunismus intelektuálně i politicky rychle „vyšuměl“). Myslím, že by bylo vhodné věnovat se alespoň stručně, v podkapitole, Hejdánkově poměru k eurokomunismu. Za klíčové však považuji zohlednění Gramsci úvahy o vztahu státu a občanské společnosti, donucení a hegemonie, o tradičních a organických intelektuálech, o filosofii praxe atd. Jsou to všechno problémy, jichž se Hejdánek sám dotýká, byť se nakonec v jejich řešení ubírá poněkud jiným směrem než Gramsci, protože sám uvažuje mimo princip vedoucí úlohy komunistické strany a protože si nemyslí, že by cílem nepolitické politiky mělo být zrušení státu ve prospěch občanské společnosti (jako je tomu u Gramsciho, pro něhož je etický stát státem, v němž odpadá donucení, protože moc se vykonává jen skrze hegemonii, ústící v internalizaci pravidel, norem a zákonů občany).

A nakonec je zde nepřehlédnutelná afinita s československým marxismem, konkrétně s Karlem Kosíkem a dalšími mysliteli, kteří se stali prominentními intelektuály během pražského jara. Otázka političnosti kultury, problém vlivu kultury – a filosofie především – na podryvání a proměně existujících významových struktur (tj. sdílených mentálních struktur, jako jsou představy o skutečnosti, o člověku, o smyslu života, o smrti atd.). Tato souvislost by si po mém soudu zasloužila více zohlednit, např. v kapitole *Intelektuál a politika*, která je beztak kratší ve srovnání s ostatními kapitolami práce.

Mimoto mi schází detailnější vyrovnání se s disidenty, kteří se samozřejmě v habilitační práci objevují, takže jejich myšlenky přicházejí ke slovu. Ale jako čtenáře mě ihned napadla otázka, jak vlastně souvisí Hejdánkovo pojetí nepolitické politiky (ve vazbě na nepředmětnost) s Havlovou myšlenkou „existenciální revoluce“ či s Bendovou ideou „paralelní polis“. Anebo: Jak se má Hejdánkovo chápání svébytné političnosti kultury s Jirousovou představou „druhé kultury“?

Možná ještě více by mě zajímalo srovnání Hejdánka a Havla (už jen proto, že Havel v práci již vystupuje, a to jako ideový oponent Hejdánka). Podobné srovnání považuji žádoucí s ohledem na protiklad realismus vs. moralismus. Přijde mi totiž, že Havel v *Moci bezmocných* ze sedmdesátých let v podstatě hájí takové pojetí disidentství, které má blízko k Hejdánkovu pojetí nepolitické politiky: ukotvení politiky v konkrétním společenství, důraz na osobní mezilidské vztahy, motiv kultivace občanského vědomí a tím i občanské společnosti, odmítnutí moralismu či morální nadřazenosti disidentů atd.

* * *

Vzhledem k těmto „bílým místům“, nezbytně odrážejících odborné zaměření a „background“ posuzovatele, připojuji následující tři otázky, které by se mohly stát námětem diskuze během obhajoby habilitační práce:

- (1) Autor tvrdí, že pro Hejdánka existuje nezrušitelný předěl mezi státem a mocenskou politikou na jedné straně, a občanskou společností a nepolitickou politikou na straně druhé. Lze však sledovat, že ze strany státu jsou zde pokusy o domestikaci a pohlčení občanské společnosti a tedy o zásahy do pokud možno co nejvíce oblastí lidského života. A právě o zachování předělu má pečovat nepolitická politika, stejně jako o bránění občanské společnosti před zásahy ze strany státu (které jsou však někdy oprávněné). Jak by se podle autora vypořádal Hejdánek s námitkou, že politika se ve skutečnosti odehrává na předělu mezi státem a politikou, přičemž jednou směřuje od státu ke společnosti (viz třeba legislativní procesy), jindy od občanské společnosti ke státu (např. volby). Zhruba toto pojetí zastává např. Amitai Etzioni (*What is Political?*), který se domnívá, že je rozdíl mezi politickými procesy a sociálními procesy, jež se odehrávají ve sféře občanské společnosti. Podle něj lze tedy hovořit o politice v souvislosti s procesy odehrávajícími se v občanské společnosti jen v přeneseném významu (nejde o politiku, třeba i nepolitickou). Otázka zní: Má vůbec smysl mluvit o nepolitické *politice*?
- (2) Stejným směrem by se ubírala i druhá moje otázka, která se rovněž týká významu slova „politika“, i když nyní se otazník nevznáší na nepolitickou, ale spíše mocenskou politikou. Hejdánek, zdá se, přijímá tradiční, totiž „silové“ pojetí politiky, jak plyne již z názvu „mocenská politika“; podle tohoto pojetí politika souvisí s autoritou, mocí, násilím atd., jak upozorňuje např. Fred Frohock (*The Structure of Politics*), který proti němu staví modernější, totiž „herní“ pojetí. V něm vystupují do popředí vyjednávání, hledání kompromisu atd. Lze tedy hájit Hejdánkovo stanovisko, které se opírá o rozlišení mocenské a nepolitické politiky, mimo kontext komunistické diktatury, v níž se uplatňovalo silové pojetí politiky? A pokud v liberálních demokraciích se stále více prosazuje „herní“ pojetí, lze držet rozdíl mezi mocenskou a nepolitickou politikou?
- (3) Do třetice se klade otázka po vztahu mezi vírou, křesťanstvím a politikou u Hejdánka. Vzhledem k tomu, že většina států, ve kterých převládá liberální model demokracie, je nejenom multikulturní, ale i multináboženská (třebaže z hlediska politického vlivu či počtu věřících převládá křesťanství), vnucuje se otázka, zda může Hejdánkovo pojetí nepolitické politiky být aktuální i v těchto nových podmínkách. Lze Hejdánkovo pojetí formulovat v podmínkách sekularizovaných společností, anebo dokonce v postsekulárních společnostech, vyznačujících se buďto indiferencí vůči náboženstvím nebo silným příklonem části občanů k náboženství. Zdá se mi, že určitým vodítkem (a neutrálním tmelem) by mohla být myšlenka „nepředmětnosti“ či pravdy. Není však u Hejdánka až příliš úzce spjata s biblickým pozadím či kontextem?

Habilitační práci dr. Tomáše Hejduka jednoznačně **doporučuji k obhajobě před vědeckou radou.**

V Praze, dne 14. září 2018

.....
Mgr. Ivan Landa, Ph.D.